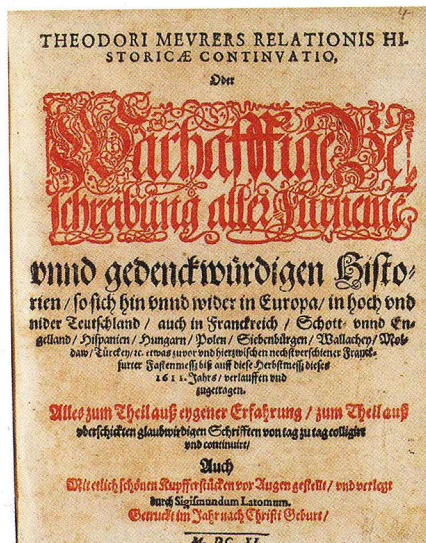
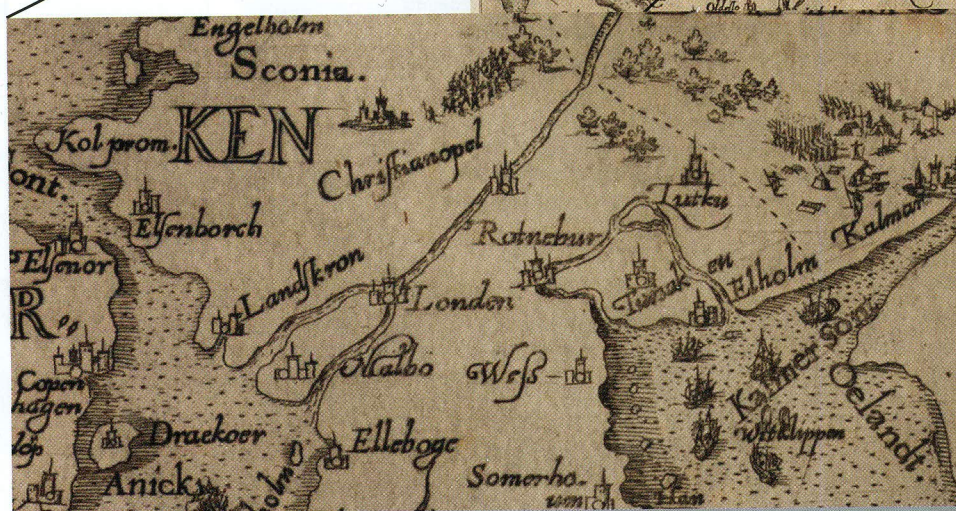

En nyhetskarta om Kalmarkriget

Titelbladet till Theodor Meurers relation hösten 1611.

År 1981, när jag just hade börjat i Kungl. bibliotekets kartavdelning, kom under mina ögon en mysteriös karta över Sydsverige och Danmark med titeln "Daniae et partis Svediae typus" - "Karta över Danmark och en del av Sverige". Den erinrade mest om Abraham Ortelius' Danmarkskarta 1570, men runt Kalmar fanns en ansamling av trupper som pekade på att det handlade om Kalmarkriget mellan Sverige och Danmark. Detta krig hade sitt ursprung i tvister om beskattningen av samerna på Nordkalotten och i danske kungen Christian IV:s ambitioner att återupprätta Kalmarunionen, och det pågick från maj 1611 till januari 1613, så det var något som inte stämde.

Av: Göran Bäärnhielm, goran.baarnhielm@gmail.com

Kartan tillhörde en privatperson, men det var inte aktuellt att köpa den, utan jag gjorde en kopia, och under årens lopp har jag då och då frågat kolleger och på kartografihistorikernas diskussionslista utan att få någon klarhet i vad det kunde vara för något.

Men på senare år har auktionshuset och antikvariaten börjat lägga ut förteckningar på nätet över de kartor de har till salu, vanligen med bilder. Det har därför blivit lätt att hitta problematiska kartor, om man har den exakta titeln.

Så när jag i september 2010 hade återfunnit en bildfil med kartan och googlade titeln, fick jag en träff, nämligen i Krigsarkivet. Där har man på ett förtjänstfullt sätt lagt ut förteckningar över sina kartsamlingar (<http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=7550&refid=1132>). Deras alltid hjälpsamma fotograf Bertil Olofsson gav mig en högupplöst bildfil, där det gick att läsa gravörens signatur: "GK".

Med hjälp av Georg Kaspar Naglers uppslagsverk "Die Monogrammisten" (1857-1920) som finns utlagt på nätet av universitetet i Düsseldorf (<http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/1397305>), kunde han identifieras som Georg Keller från Frankfurt am Main, död 1640, elev till den berömde Jost Amman. Bland hans verk finns "Jacobi Franci Historicae Relationum Continuatio", de så kallade "Frankfurter Mess-Relationen", en politisk-krigshistorisk krönika som gavs ut av flera olika utgivare två gånger om året till bokmässan i Frankfurt vår och höst från 1591 till 1806.

I Kungl. biblioteket finns 149 häften från 1591 till 1731 om vardera ett 100-tal sidor, och i höstnumret 1611 utgivet av Theodor Meurer finns mycket riktigt den aktuella kartan och en berättelse om krigshändelserna dag för dag från början av maj till den 11 augusti 1611. Den är författad ur danskt perspektiv och innehåller en mängd detaljer om hur många skott som sköts med de olika kanontyperna, vilka truppslag som deltog i striderna, hur stora förlusterna var på bägge sidor.

Krigets grymhet döljs inte: när svenska bönder överfaller en proviantkonvoj befälleder Christian IV att alla svenskar i trakten skall dödas och deras bostäder brännas.

Den 27 maj stormas Kalmar stad och plundras under 9 timmar med stor brutalitet. Det mesta av värde hade förts i säkerhet på slottet. I stället dödas de flesta svenskarna, även kvinnor, som hade kastat stenar från stadsmuren, och en borgmästare som hade klätt ut sig till präst och sökt skydd i kyrkan vid altaret.

Först den 12 juni kom Karl IX med den svenska undsättningshären. Som vedergällning anfördes den nygrundade staden Kristianopol den 25 juni av en trupp under ledning av den 16-årige kronprinsen Gustav Adolf. De moderna befästningarna föll för en krigslist, staden och kyrkan brändes och de flesta invånarna dödades.

Den 17 juli utkämpades en blodig strid vid Kalmar, svenskarna led stora förluster och det som fanns kvar av staden brändes.

Slut på krut

Den 3 augusti kapitulerade slottshövitsmannen Krister Some och överlämnade slottet. Man var inringad av danska flottan och krutet var slut. Men han betraktades som förrädare och gick i dansk tjänst. Hans svenska gods, bland annat Skokloster, konfiskerades och förlänades till andra.

Även på landsbygden fördes kriget. 1612 hade Madesjö socken hyllat danske kungen, men knekthövitsmannen Sven Håkansson Krååk fick i uppdrag att organisera allmogens motstånd, och med en skara knektar och bönder slår han danskarna i strider vid Jutebackarna vid Nybro, vilket har hugfästs med en minnessten och ett bygdespel.

Andra landsändar drabbades hårdare. Danskarna härjade i Västergötland och kring Växjö, svenskarna brände i norra Skåne, bland annat staden Vä, i Halland, Bohuslän och Jämtland.

Freden i Knäred

Kriget avslutades januari 1613 med freden i Knäred, där Sverige måste betala en miljon riksdaler, "Älvsborgs lösen", för sju härader i Västergötland och Älvsborgs fästning, som var Sveriges enda öppning mot Västerhavet.

Kartan bygger på de senare upplagorna av Ortelius' Danmarkskarta, som i sin tur går tillbaka på Cornelis Anthonisz' "Caerte van Oostlant" 1543. Käl-

lan är de holländska sjöfararnas seglingsbeskrivningar, som delvis trycktes under 1500-talet. Det förklarar den egendomliga riktningen på Skånes sydkust. Navigationskursen från Falsterbo till farvattnen norr om Bornholm gick i ONO, kartritaren har översatt denna seglingskurs till en kustlinje.

Att den levde kvar in på 1600-talet är märkligt, eftersom Mercators Europakarta 1554 har en betydligt bättre kontur. Men det är uppenbart att hans inflytande på kartografin var begränsat.

Ortnamnen kräver en kommentar. Några går tillbaka på Olaus Magnus, t.ex. "Elholm" nu Elleholm i Karlshamnns kommun, som var stad till 1600, "Lutku" nu Lyckeby i Karlskrona som likaså var en stad Lyckå till 1600 då Kristianopol tog över. "Tursaken" är en felskrivning av "Tunalen" d.v.s. Tuna läns härad i norra Kalmar län. Några namn har tagit stavning och placering från Ortelius: "Rotnebur" = Ronneby, "Londen" = Lund, "Malbo" och "Elleboge" är båda = Malmö, "Wess" = Vä, "Aus" måste vara Åhus, men har hamnat inne i landet, "Wistadt" = Ystad, "Somerhouen" = Simrishamn. "Sontmoer" måste vara en förvrängning av Skanör. Den namnlösa orten vid en flod norr om "Rotnebur" kallas hos Ortelius' för "Vestraherad" vilket är en del av Njudung i Jönköpings län. Namnet "Bleicker" på skånska sydkusten och "Blieker" på själva Skåne går tillbaka på ett holländskt ord som syftar på kustens ljusa färg.

Märklig placering

Märkligt är att kartritaren har placerat "Christianopol" som en befäst stad i nordvästra Skåne med en beväpnad skara som hotfullt närmar sig, vilket texten berättar om. Men det finns inget stöd i texten för lokaliseringen, och anledningen till denna förblir ett mysterium. Kristianopol är idag en semesterort på Blekinges östkust 50 km söder om Kalmar.